

ЎЗБЕКИСТОНДА БАНК ЭКОТИЗИМЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

Шамшиев Сардор

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

ORCID: 0000-0001-6192-3712

sardor_sh_1996@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси миллий иқтисодиёти тармоқлари ва соҳаларида рақамли иқтисодиёт воситаларидан фойдаланишнинг назарий-услубий жиҳатлари таҳлил қилинган, шунингдек, иқтисодиётда, хусусан, банк бизнесида рақамли технологияларни ривожлантириш масалалари кўриб ўтилган. Шу билан бирга банк бизнесида рақамли технологияларни ривожлантириш бўйича таклифлар келтирилган.

Калит сўзлар: банк, тижорат банклари, рақамли иқтисодиёт, рақамли технология, компьютер технологиялари, ахборот технологиялари, электрон пуллар, тўлов тизими, электрон тижорат.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ВНЕДРЕНИЯ БАНКОВСКИХ ЭКОСИСТЕМ В УЗБЕКИСТАНЕ

Шамшиев Сардор

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В данной статье проанализированы теоретико-методологические аспекты использования инструментов цифровой экономики в отраслях и сферах национальной экономики Республики Узбекистан, а также рассмотрены вопросы развития цифровых технологий в экономике, в частности, в банковском бизнесе. При этом даны предложения по развитию цифровых технологий в банковском бизнесе.

Ключевые слова: банк, коммерческие банки, цифровая экономика, цифровая технология, компьютерные технологии, информационные технологии, электронные деньги, платежная система, электронная коммерция.

THEORETICAL ISSUES OF INTRODUCING BANKING ECOSYSTEMS IN UZBEKISTAN

Shamshiyev Sardor

Tashkent State University of Economics

Abstract. This article analyzes the theoretical and methodological aspects of using digital economy tools in the sectors and spheres of the national economy of the Republic of Uzbekistan, and also examines the development of digital technologies in the economy, particularly in the banking business. At the same time, proposals were made for the development of digital technologies in banking.

Keywords: bank, commercial banks, digital economy, digital technology, computer technology, information technology, electronic money, payment system, electronic commerce.

Кириш.

Банк бизнеси бутун дунёда иқтисодиётнинг энг муҳим тармоқларидан бири сифатида намоён бўлмоқда. Юқори технологияли бўлиб, у макро ва микро даражада содир бўлаётган ўзгаришларга энг кўп таъсирчан. Бундай ўзгаришлар кредит муассасалари ва бозорларининг тобора кучайиб бораётган байналминаллашуви, банк қонунчилиги ва замонавий компьютер технологияларининг такомиллашуви, рақобат даражасининг ошиши, молия бозорларида янги банк маҳсулотлари ва хизматларининг пайдо бўлиши билан боғлиқ.

Ҳозирги кунда банк тизими янги молиявий технологияларнинг мустақил лойиҳа ва ташкилотлар сифатида кенг ривожланиши натижасида ўз тараққиётининг сифат жиҳатидан янги босқичига ўтмоқда. Бундай лойиҳалар инновацион бўлиб, катта ривожланиш тезлигига эга. Шундай қилиб, кескин рақобат шароитида банклар бозорда ўз мавқеини сақлаб қолиш учун модернизация қилиш ва янги молиявий маҳсулотлар ва хизматларни яратишга интилиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш Мирзиёев ушбу муаммолар ҳақида тўхталиб: "Иқтисодиётни реал секторида ҳамда молия ва банк соҳаларида ишлаб чиқариш ва операцион жараёнларини рақамлаштириш.

1. Иқтисодиётни реал секторида ҳамда молия ва банк соҳаларида ишлаб чиқариш ва операцион жараёнларини автоматлаштириш бўйича манзилли дастурни тасдиқлаш.

Бунда:

молиявий-иқтисодий фаолияти самарадорлигини ошириш, корпоратив бошқарувни оптималлаштириш мақсадида ишлаб чиқариш ва бошқариш жараёнларини автоматлаштириш (ЭРП) тизимлари;

...савдо ҳажмини ошириш ва мижозларга хизмат кўрсатишни яхшилаш мақсадида буюртмачилар (мижозлар) билан ўзаро муносабатларни бошқариш (СРМ) тизимлари;

банк хизматлари онлайн турларини кенгайтириш ҳамда кредит ажратиш бўйича таҳлилларни автоматик тарзда амалга ошириш бўйича скоринг тизимларини жорий этилишини инobatга олиш.

2. Тасдиқланган манзилли дастур доирасида белгиланган лойиҳаларни амалга ошириш орқали иқтисодиётни реал секторида ҳамда молия ва банк соҳаларида фаолиятини рақамлаштириш даражасини 30 фоизга етказиш.

3. Иқтисодиётни реал секторида ва тижорат банклари ахборот технологиялари ва компьютер дастурлаш соҳасида 700 нафар мутахассисларни тайёрлаш ва малакасини ошириш.

4. Сунъий интеллектни мамлакатимизда муваффақиятли амалга ошириш учун «Сунъий интеллект технологияларини 2023-2030 йилларда ривожлантириш Стратегияси»ни ишлаб чиқиш" (Фармон, 2022) каби устувор вазифаларни белгилаб берди.

Шунинг учун банк секторининг кейинги фаолияти замонавий босқичда инновацион технологияларнинг ривожланиши билан боғлиқ бўлиб, у сўнгги йилларда нафақат банк тизимининг, балки бутун молия секторининг ва умуман мамлакат иқтисодиётининг ахборот вектори ҳисобланади.

Рақамли иқтисодиётга ўтиш банк хизматлари бозорини сезиларли даражада ўзгартиради. Бу ўзгаришларнинг барчаси Ўзбекистон Республикаси банк муҳитига ҳам ўз таъсирини кўрсатмай қолмайди.

Тадқиқот методологияси.

Банк тизимида рақамли технологияларни (молиявий технологиялар) ривожлантириш бўйича илмий ишни амалга ошириш жараёнида банк соҳасида фаолият олиб бораётган олимлар ва соҳа вакиллари билан суҳбатлар ўтказилди, уларнинг ёзма ва оғзаки фикр-мулоҳазалари таҳлил қилинди, эксперт баҳоси берилди, иқтисодий

ҳодисалар ва жараёнларга тизимли ёндашув амалга оширилди, муаллиф тажрибаси билан қиёсий таҳлил қилинди, таклиф ва тавсиялар берилди.

Адабиётлар шарҳи.

Молиявий технологиялар ёки молиявий технолгия сектори молиявий хизматлар ва янги технологиялар кесишмасида пайдо бўлган янги тез ривожланаётган соҳалардан биридир. Соҳа иштирокчилари кўп сегментли молиявий хизматлар бозори учун фойдаланувчига йўналтирилган инновацион ечимларни яратадилар. Гап чакана ва корпоратив банкинг, суғурта, брокерлик ва бошқа йўналишларни ўз ичига олган сегментлар ҳақида бормоқда.

Бунда асосий иштирокчилар сифатида молиявий секторнинг анъанавий иштирокчилари эмас, балки асосан технологик компаниялар иштирок этадилар. Чунки улар молиявий технологик лойиҳаларда классик молиявий ташкилотларга қараганда тезроқ инновацияларни бирлаштиради, янги маҳсулотлар ва хизматларни шакллантиради, бизнес моделларини ўзгартиради ва деярли барча бозор сегментларида хизмат кўрсатишга тайёр. Анъанавий иштирокчилар эса янги воқеликларга мослашишга ва ўз маҳсулотларини мослаштиришга ёки янгиларини ишлаб чиқишга мажбур. Бугунги кунда технологик компаниялар ва молиявий ташкилотлар ўртасида рақобат кучайиб бормоқда.

Молиявий технологиянинг асосчилари бўлиб Америка технология компаниялари ҳисобланади. Асосан Силикон саноатида ишлаб чиқилган кўплаб инновацион лойиҳалар янги соҳани ривожлантириш учун қулай муҳит яратишга ёрдам берди. Бироқ бугунги кунда бошқа мамлакатлар, масалан, Буюк Британия, Сингапур, Жанубий Корея ва бошқалар ҳам молиявий технологиялар марказига айланмоқда.

Жаҳон миқёсида интернет тармоғининг кириб келиши, шунингдек, инсон ҳаётининг деярли барча соҳаларини, шу жумладан, молиявий секторни қамраб олган рақамлаштириш жараёнлари молиявий технологиялар соҳасини ривожлантиришни ҳам фаол рағбатлантирувчи омиллар бўлди.

Шундай қилиб, замонавий шароитда ҳар бир бизнес мустақил равишда XXI аср контекстига энг мос келадиган ўз фаолият шакллариини излаб топади. Янги модель учун энг адекват тушунча –бу "экотизим" атамаси ҳисобланади.

Ўтмишдаги вертикал тузилмалардан фарқли ўлароқ, экотизим шартли равишда сферик хусусиятга эга. Унинг элементлари турли масштаб ва профилларда бўлиши мумкин, лекин улар ўзаро барқарор алоқаларни ҳосил қилади, бир-бирини қўллаб-қувватлайди ва тўлдиради. Ўзаро интеграцияга интилувчи турли платформалар тармоғи вужудга келади. Энг салмоқли иштирокчилар тотал устунликка интилмаган ҳолда ўз атрофларида асосий фаолликни яратадилар ва асосий тортишиш марказларига айланадилар.

Микродаражада молиявий технология(Fintex) экотизимлари молиявий технолгия маҳсулотлари экотизимлари билан ифодаланади, улар ўзига хос "хаблар" бўлиб, уларнинг янада ўсишига ёрдам беради.

Fintex маҳсулотининг маълум бир экотизими бошқа маҳсулотларга унинг интерфейсидан воситачи сифатида фойдаланиш имконини беради, бу эса уларнинг қийматини якуний фойдаланувчига етказиши.

Бироқ, шуни таъкидлаш керакки, экотизим нафақат алоҳида молиявий технолгия маҳсулоти (микродаражада), балки бутун молиявий технолгия бозори (макродаражада) учун ҳам муҳимдир.

Илмий адабиётларда "экотизим" тушунчасининг кўплаб таърифлари мавжуд бўлишига қарамай, умумий қабул қилинган таъриф ҳали эълон қилинмаган.

Масалан, Якобидес (2018), Сеннамо, Гавер, Аднер, Иансити, Левен, Мур каби муаллифларнинг ишларига асосланиб, шундай хулосага келиш мумкинки, экотизим бу

тегишли маҳсулот ва хизматларни таклиф қилувчи ўзаро ҳамкорлик қилувчи ва рақобатчи фирмалар тизимидир.

Аднернинг (2006) фикрича, инновацион экотизимлар ўзаро боғлиқ механизмлари сифатида қаралади, улар орқали фирмалар ўзларининг индивидуал таклифларини мижозларга йўналтирилган изчил яхлитликка бирлаштиради.

Ушбу муаллифларнинг фикрича, экотизимнинг таърифи ўзаро муносабатларнинг маълум бир турини ташкил этиши ва унинг таркибий хусусиятларини акс эттириши керак. Уларнинг фикрига кўра, экотизимларнинг асосий таркибий хусусияти экотизимлардаги ўзаро таъсирнинг стратегик жиҳатдан фарқли табиатини белгилайдиган қўшма ихтисослашув каби хусусиятдир.

Маҳаллий ва хорижий иқтисодчиларнинг экотизимлар бўйича тадқиқотларига таяниб, юқорида келтирилган таърифни молиявий технолгия (молиявий технологиялар бозори) экотизимига нисбатан аниқлаштириш мумкин.

Финтех экотизими - бу икки поғонадан ташкил топган модулли тузилишга ега бўлган иқтисодиётнинг турли тармоқларининг ўзаро боғланган ташкилотлари тармоғи: биринчи поғона - экотизимнинг ядроси бўлган барқарор компаниялар гуруҳи, иккинчи поғона эса - беқарор, ўзгарувчан компаниялар гуруҳидир.

Кўплаб мамлакатларда финтех саноати ривожланишининг асосий катализатори сифатида банклар ҳисобланади. Масалан, Россияда финтех экотизими иқтисодиётнинг банк секторида энг фаол ривожланмоқда (НБЖ, 2018). Бунинг сабаби, бу ердаги корпоратив муҳит янада мослашувчан, эластикроқ, оғир жисмоний активларга боғланмаганлигидир. Бироқ, анъанавий тармоқлардаги компаниялар бунга қарши ҳаракатни бошлайдилар.

Шу сабабли, банкда мавжуд бўлган катта ҳажмдаги маълумотлар билан ишлашнинг улкан имкониятлари оқимни йўналтириш, унга ноёб таклифлар яратиш ва уларни бошқа ресурслар, масалан, рақамли савдо билан бирлаштириш имконини беради. Буларнинг барчаси банк хизматлари таъминлайдиган молиявий инфратузилма ичида ишлаши мумкин.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Маълумки, кўпгина ривожланган мамлакатлар банк тизимида ахборот технологияларидан фойдаланиш анча юқори суръатлар билан ривожланмоқда. Бундай ҳолатнинг ўзи банк амалиётида, шу жумладан, янги замонавий банк хизматлари соҳасида ҳам ўз аксини топмоқда.

Замонавий тез ўзгарувчан молиявий дунё деярли ҳар куни янги стартаплар, инновацион лабораториялар, янги технологияларни ривожлантиришга қаратилган венчур инвестициялар оқимини яратади.

Инвестициялар ҳажми бўйича хориж тажрибасини кўрадиган бўлсак, тўловлар сегменти биринчи ўринда туради. Айнан шу ерда банклар янги ўйинчилар томонидан энг кучли босимни бошдан кечирмоқда. Тўлов бозорининг асосий улуши Хитойга тўғри келади (Ходжимамедов, 2023).

Тўловлар бозорининг улуши 40 фоизни (0,67 триллион доллар) ташкил этади. Ушбу бозорда иккинчи ўринни АҚШ эгаллаб, унинг улуши 20 фоизни (0,34 триллион доллар) ташкил этади.

Хитойнинг "Baidu," "Alibaba" ва "Tencent" каби технология гигантлари молиявий хизматларни ривожлантиришга америкалик ҳамкасбларига ("Гоогле," "Apple," "Facebook" ва "Амазон") қараганда анча фаол сармоя киритмоқда. Ҳозирда "Alibaba" ва "Тенсент"нинг учинчи шахслар фойдасига тўловлар миллий бозоридаги улуши мос равишда 33 фоиз ва 10 фоизни ташкил этади.

Дунё бўйича Финтех лойиҳаларини ривожлантириш учун молиявий инвестицияларни таъминлашга қаратилган асосий ресурс – бу венчур капитали бўлиб,

унинг улуши, турли ҳисоб-китобларга кўра, умумий молиялаштиришнинг қарийб 70% ни ташкил қилмоқда (Ходжимамедов, 2023). Маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, 2019-йилда инвесторлар ва ҳомийлар томонидан финтех стартапларини ривожлантиришга рекорд даражадаги 100 млрд. АҚШ доллари сарфланган. Таққослаш учун ушбу қиймат 2017 йилда 1134 та инвестицион лойиҳа доирасида 29 млрд. АҚШ долларини ташкил этган.

Ўзбекистон расман рақамли банкнинг ривожлантиришга киришди. 2018 йил январь ойида қонунчиликда биринчи марта "рақамли банк" атамаси пайдо бўлди ва масофавий банкни ривожлантириш зарурлиги белгиланди.

Ўзбекистон 192 мамлакат билан бир қаторда БМТнинг: «2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш кун тартиби дастури»ни амалга оширишда ўз мажбуриятларини тўлиқ бажармоқда. Ушбу «кун тартиби» ни изчил амалга ошириш бўйича тизимли ишларни ташкил этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг «2030 йилгача барқарор ривожланиш соҳасида миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (Фармон, 2022) ҳамда «2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга оширишни жадаллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги (21.02.2022) қарорлари қабул қилинди.

«Барқарор ривожланиш мақсадлари»ни мамлакат эҳтиёжларига мослаштириш учун жиддий қизиқиш ва интилишлар натижаси сифатида, 2017-2021 йиллар учун Ўзбекистоннинг ҳаракатлар стратегияси натижалари ва ҳозирда амалга оширилаётган «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси» ни кўрсатиш мумкин (Ҳисобот, 2023)

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиёт нисбатан тез суръатлар билан ривожланмоқда. 2020 йил октябр ойида ҳукумат рақамли инфратузилмани, электрон ҳукуматни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни рақамлаштириш, миллий ИТ секторини яратиш ва ИТ таълимни кучайтириш мақсадида "Рақамли Ўзбекистон – 2030" стратегиясини қабул қилди. Рақамлаштиришнинг асосий натижалари:

- мамлакат ЯИМ да ахборот иқтисодиёти ва рақамли тижорат секторининг улуши 2019 йилдаги 1,8 фоиздан 2021 йилда 2,6 фоизга ёки 1,6 баробарга ошди. Уч йил давомида "ахборот ва алоқа" соҳасида кўрсатилган хизматлар ҳажми 1,6 баробарга кўпайди. Шу билан бирга, телекоммуникация инфратузилмаси жадал ривожланмоқда (оптик-толали линиялар узунлиги 3,2 баробарга, мобил алоқа учун база станциялари сони 1,8 баробарга ошди);

-2019–2021 йиллар мобайнида мобил алоқа абонентлари сони 21,7 фоизга ошиб, 29 миллион кишига, интернетдан фойдаланувчилар сони еса 1,5 баробарга ошиб, 23 миллион кишига етди. Провайдерлар учун интернет хизматлари тарифлари нархи 3,4 бараварга камайди;

-Корея Республикаси кўмагида йилига 50 минг км қувватга ега оптик толали кабеллар ишлаб чиқарувчи завод қурилди, бу ички эҳтиёжларни қондириш ва кабел маҳсулотларини экспортга етказиб бериш имконини яратди;

- Ўзбекистоннинг инновациялар соҳасидаги муваффақияти мамлакатнинг Глобал инновациялар индексидаги ўрни орқали баҳолаш мумкин. 2021 йил якуни бўйича Ўзбекистон 82-ўринни эгаллади ва 4 поғонага кўтарилди (Марказий Осиё мамлакатлари орасида биринчи ўрин);

- 2022 йилда Ўзбекистон "Барқарор ривожланиш учун инновацион шарҳлар" дастури доирасида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Европа иқтисодий комиссияси томонидан мамлакатнинг инновацион тизимига ижобий баҳо берилди (Ҳисобот, 2023).

Олиб борилга ишлар натижасида 2019–2021 йилларда молиявий хизматлар ривожланишида ижобий ўзгаришлар юз берди.

Бугунги кунда республикада 34 та банк муассасалари фаолият кўрсатмоқда. Фаолият кўрсатаётган банк муассасалари сони (барча филиаллари билан) бўйича ҳар 100 минг кишига 10,6 банк муассасаси тўғри келмоқда. Ҳар йили аҳолининг банклардаги депозитлари сони ортиб бориши аҳолининг банкларга бўлган ишончи ортиб бораётганидан далолат беради, бу эса ўз навбатида банк тизимини ривожлантиришда муҳим омил ҳисобланади. Ҳар 100 минг фуқарога 111 мингдан ортиқ депозит тўғри келмоқда.

1-расм. Ўзбекистон Республикасида мижозларнинг турлари бўйича масофавий банк хизматларидан фойдаланувчилар сони, минг нафар (1 январь ҳолатига)

Манба: Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг йиллик ҳисоботлари (2014-2024) асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Эслатиб ўтамиз, 2025-йил 1-январ ҳолатига кўра, республика бўйича банк ҳисобварақларини масофадан бошқариш тизимидан фойдаланувчиларнинг умумий сони 50895,3 минг нафарни, шундан банк ҳисобварақларини масофадан бошқариш тизимидан фойдаланувчи юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорлар сони 1478,1 минг нафарни ташкил этди.

2014-йил 1-январ ҳолатига нисбатан банк ҳисобварақларини масофадан бошқариш тизимидан фойдаланувчиларнинг умумий сони мос равишда 198,1 баробарга, юридик ва якка тартибдаги тадбиркорлар сони 26,2 баробарга, жисмоний шахслар сони эса 244,8 баробарга ўсди. (1-расмга қаранг).

Рақамли каналлар банк хизматлари оммабоплигини кенгайтиришнинг самарали усуллари ҳисобланиб, масофадан банк хизматларини ривожлантириш орқали, айниқса, кичик шаҳар ва қишлоқ жойларда банк хизматлари билан қамраб олиш муаммосини ҳал қилади.

Бундан ташқари, рақамли технологияга ўтиш банкларга мижозлар ҳақида кўпроқ маълумот олиш ва уларнинг одатлари, афзалликлари ва истакларини яхшироқ таҳлил қилиш имконини беради.

Рақамли иқтисодий ривожлантириш ҳақида гапирганда, бу масалада ҳамма нарса ўзаро боғлиқлигини таъкидлаш керак. Бироқ ҳизирги кунда, кенг поласали интернет тарқалиши ва мобил интернет қамровисиз рақамли банклар каби замонавий интернет технологияларидан фойдаланган ҳолда электрон ҳукумат, рақамли тадбиркорлик, таълим ҳақида хулоса чиқариш қийин.

Маълумки, молия бозорида яратилган шарт-шароитлар ва маҳсулотлардан самарали фойдаланиш молиявий саводхонлик ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя

қилишга асосланади, бу эса молия институтлари ва уларнинг мижозларини жалб қилиш ва келгусидаги ўзаро муносабатларга асос бўлади.

Бундан ташқари, молиявий хизматлар сектори рақамли етуклик эгри чизиғининг энг пастки қисмида эмас, бу эса яқин келажакда маҳсулотларнинг нисбатан юқори салоҳиятини англатади.

Шунинг учун келгусида ҳудудларда банк хизматларига бўлган талаб асосида банк инфратузилмасини (шу жумладан, банк хизматлари марказлари) ташкил этиш ҳамда банк хизматларига бўлган талабни ҳисобга олган ҳолда барча туман ва шаҳарларда, шу жумладан олис жойларда жойлашган ўз-ўзига хизмат кўрсатиш банк муассасалари (банкоматлар, тўлов кассалари ва х.к) сонини ошириш бўйича вазифалар белгилаб берилган.

Демак, банк тизимида рақамли инфратузилмани янада ривожлантириш ҳисобига барча аҳоли пунктларида, республикамизнинг ҳамма ҳудудларига кенг тармоқли банк хизматларини жорий этиш орқали турли банк мижозларини замонавий банк хизматларини кўрсатиш ҳисобига қамраб олиш кўзда тутилган. Шунингдек, 2026 йил охиригача иқтисодийнинг реал сектори, молия ва банк секторларида ишлаб чиқариш ва операцион жараёнларни рақамлаштириш даражасини 70 фоизгача ошириш режалаштирилган.

Хулоса ва таклифлар.

Бутун дунёда "рақамли банклар," "рақамли банкинг," "мобил banking," "онлайн банкинг" ва "банкларнинг рақамли трансформацияси" деб номланувчи машхур тенденциялар нафақат ахборот-коммуникация технологиялари соҳасидаги ўзгаришларнинг янги тўлқини, балки анъанавий банкларни рақамли банкларга айлантириш билан бизнес жараёнларининг тубдан ўзгариши ҳисобланади.

Айнан банкларнинг рақамли трансформацияси мижозларнинг хоҳиш-истакларини аниқ тушунишга имкон берадиган замонавий каналлар, технологиялардан фойдаланиш орқали мижозларни сақлаб қолиш, банк бизнесини кенгайтириш, ёш авлоддан янги мижозларни жалб қиладиган замонавий рақамли хизматлар орқали харажатларни камайтириш ва рақобатбардошликни оширишга ёрдам беради.

Рақамли иқтисодийнинг ривожланиши банклар олдида туб ислохотларни амалга ошириш заруратини қўймоқда. Ўзбекистонда рақамли иқтисодий ривожланишининг замонавий босқичи ривожланишнинг юқори динамикаси билан тавсифланади.

Рақамли иқтисодийнинг ривожланиши банклар олдида туб ислохотларни амалга ошириш заруратини қўймоқда. Ўзбекистонда рақамли иқтисодий ривожланишининг замонавий босқичи ривожланишнинг юқори динамикаси билан тавсифланади. Ўзбекистон Республикаси банклари онлайн хизматларнинг анча чекланган турини таклиф этади, бундан ташқари, банк фаолиятининг истеъмолчилар талабларига мослашуви жуда секин кечади.

Рақамли банкларнинг муайян камчиликларига уларнинг кенг фуқаролар оммасига нисбатан тор мақсадли аудиториясини киритиш мумкин. Масалан, замонавий технологиялардан беҳабар нафақахўрлар ва кексаларнинг аксарияти нобанк хизматларидан тўлақонли фойдалана олмайди.

Бундан ташқари, рақамли банклар, асосан, тармоқ ичида ва ўз терминаллари (ёки оз сонли терминаллари) ва баъзан ҳатто пластик карталари (виртуал карталар ва электрон ҳамёнлар учун) йўқлигида содир бўладиган пул операциялари учун "қайралган." Кимдир учун бу анъанавий банкларни танлашда ҳал қилувчи далил бўлиши мумкин.

Шунингдек, Ўзбекистонда рақамли банкларнинг тарқалишини секинлаштирувчи омиллар мослаштирилмаган меъёрий-ҳуқуқий база ва етарли бўлмаган технологик

қувватлар (дата-марказлар, тажрибали ИТ-мутахассислар, интернет қамрови ва тезлиги ва бошқалар) ҳисобланади.

Республикада банк тизимида инновацион банк хизматлари турларини фаол жорий этиш учун рақамли иқтисодиётни ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш зарур.

Рақамли банк хизматлари каналларининг тез тарқалишига аҳолининг молиявий саводхонлиги юқори эмаслиги, шунингдек, нақд пулсиз ҳисоб-китобларга ишончсизлик тўсқинлик қилмоқда. Шунини ҳам таъкидлаш керакки, банкларнинг рақамли хизматларга ўтиши узоқ ва қиммат жараён бўлиб, акциядорларнинг фаол қўллаб-қувватлаши, салмоқли маблағлар ажратилишини талаб қилади.

Бундан ташқари, агар банклар турли хил молиявий хизматлар кўрсатса, истеъмоличилар банк хизматларидан исталган жойда ва исталган вақтда фойдаланишлари мумкин бўлади.

Шунини таъкидлаш керакки, рақамли иқтисодиёт шароитида мижозлар маълумотларидан тўғри ва муваффақиятли фойдаланадиган банклар устунликка эга. Банк экотизимлари келажакда мижозлар билан мулоқот қилишнинг муҳим усули бўлади.

Финтех бозорининг ривожланиши ва инновацион маҳсулотлар ёки хизматларни яратиш тезлиги унинг экотизимининг шаклланиши ва самарали ишлашига боғлиқ бўлиб, у талаб, технологиялар, молиялаштиришдан фойдаланиш, инсон капитали ва тартибга солиш каби ўзаро боғлиқ омиллар мажмуаси таъсирида ривожланади.

Талабни белгилувчи омиллар ва қўлланиладиган технологиялар молиявий технолгия саноати экотизимининг шаклланишига асос бўлади.

Финтех саноатида инновацион молиявий технологиялар ва маҳсулотларга бўлган талаб истеъмоличиларнинг тўртта тоифасини шакллантиради: оммавий сегмент, корпоратив, молиявий ва давлат секторлари.

Истеъмоличиларнинг ўзгарувчан афзалликлари технологияларни такомиллаштиришни рағбатлантиради ва технологик тараққиёт истеъмоличиларнинг афзалликларини ўзгартириш учун ҳаракатлантирувчи куч бўлиб хизмат қилади. Бироқ, саноатнинг ривожланиш суръати компанияларнинг молиялаштириш ва инсон капиталидан фойдаланиш имкониятига, шунингдек, уни тартибга солиш самарадорлигига ҳам боғлиқ бўлади (Свиридов, 2019).

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонда рақамли иқтисодиёт ва электрон пулларнинг энг илғор технологиялари пайдо бўлиши ва ривожланиши давом этмоқда. Бунинг учун қонунчилик даражасида ҳам, коммуникация даражасида ҳам деярли барча шароитлар мавжуд. Албатта, рақамлаштириш томон танланган ривожланиш йўналишида асосий эътибор киберхавфсизликни таъминлашга, маълумотлар марказлари учун "катта маълумотлар" (Big Data) ни сақлаш ва хавфсизликни таъминлаш имкониятларини яратишга қаратилиши лозим.

Аммо ҳаётимизга янги рақамли воқелик кириб келиши билан аҳоли, айниқса, кекса ёшдаги ва рақамли технологиялар билан таниш бўлмаган фуқаролар учун мунтазам маҳорат дарслари ўтказиш ва босқичма-босқич тушунтиришлар билан босма услубий қўлланмаларни тарқатиш орқали уларнинг билимини оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Шунини таъкидлаш керакки, бугунги кунда банклар жуда кўп, "пулдан-пул" яшаш қийин бўлиб қолди, шунинг учун савол туғилади: қандай йўлни танлаш керак? Бундай рақобатда эртанги кун мижозини ўйлаб, шунга яраша маҳсулот ярата олган банкларгина ютиб чиқиши мумкин.

Шундай қилиб, жадал технологик ўзгаришлар даврида бутун дунё бўйлаб алоҳида мамлакатларнинг банк тизимлари ўзгариши муқаррар, аммо ушбу ўзгаришлар туфайли алоҳида банклар кенг қамровли трансформация йўлидан бориб, ўзлари учун фойда

олишнинг янги имкониятларини очмоқдалар ва шу билан бутун тизимдаги ўзгаришлар кўламини кучайтирмоқдалар.

Адабиётлар/Литература/References:

Adner, R. (2006). *Match your innovation strategy to your innovation ecosystem* / R. Adner // *Harvard Business Review*. – Vol. 84, № 4. – P. 98–107.

Jacobides, M. (2018). *Towards a Theory of Ecosystems* / M. Jacobides, C. Cennamo, A. Gawer // *Strategic Management Journal*. – Vol. 39, iss. 8. –P. 2255–2276.

НБЖ (2018). *Финансовая экосистема: все в одном.: Национальный банковский журнал*, URL: <http://nbj.ru/publs/upgrade-modernizatsiya-irazvitie/2018/05/07/finansovaja-ekosistema-vsev-odnom/index.html>

Свиридов О.Ю., Некрасова И.В. (2019). *В тенденции развития молявий технолгия-экосистемы в Российской экономике* // *Вестник Волгоградского государственного университета. Экономика*. Т. 21. № 4

Фармон (2022). *Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ-60-сон фармони.*, 28.01.2022.

Ходжимамедов, А. (2023). *Ўзбекистонда банк инновацияларининг жорий этилиш ҳолати таҳлили. Направления развития благоприятной бизнес-среды в условиях цифровизации экономики*, 1(01), 214–221. <https://doi.org/10.47689/TSUE2022-pp214-221>.

Ҳисобот (2023). *Ўзбекистоннинг 2030 йилгача барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш тўғрисида ихтиёрий миллий ҳисоботи.* (иккинчи). Ўзбекистон.